

Нико МАРТИНОВИЋ*

ДОПРИНОС ШОБАЈИЋА РАЗВОЈУ ЦРНОГОРСКЕ УМЈЕТНОСТИ И КУЛТУРЕ

Апстракт: У овом раду аутор разматра допринос Шобајића: Максима, последњег црногорског рапсода јуначких пјесама; Бекице, антиципатора модерног грађанског сензибилитета и театарског прегатоца; Илије, цртача и родоначелника црногорске графике; Сима, приповједача и политичара и Петра, антропогеографа и етнолога — развоју црногорске умјетности и културе.

Кључне ријечи: Максим, Бекица, Илија, Симо, Петар, културно-духовни препород, племенско-патријархално друштво, Никшић — Оногшт, грађанска класа

Стваралачко-генетски код и демократско-грађански свјетоназор чине животописне тапије породице Шобајић (поријеклом од братства Кадовића), чији биографски бревијар у раму подострошког донебесја и дана никшићке скриптуре има готово романескуну структуру авантуристичко-пикарског проседеа.

Нуждено селилачким околином сплетом, инокосна породица Шобајић (Михаило и Петрија са синовима Максимом, Пантом, Шћепаном, Бошком — Бекицом и Перишом) избива из завичајних Шобајића, древног питореског села у достојном племену Бјелопавлићи, у Србију љета 1848. до љета 1851. (Међеђе — Поморавље), а потом изнова од 1860. до 1873. (Крагујевац, Лајковац, Ваљево).

* Нико Мартиновић, ванредни члан ЦАНУ

Године 1863. умро је најмлађи Периша, а десет година потом упокојила се и мајка Петрија. Наскоро, генеалошке таблице се умножише: Максим се оженио Савком, а Панто Катарином, кћерком трговца Живка Цвијића из Лознице, дједа Јована Цвијића. Из њиховог брака су стасали књижевник Симо и антропогеограф и етнолог Петар. Доцније ће се оженити Шћепан, који ће имати неколико синова: цртача и графичара Илију, Милоша, Дана и Владимира. Милошев потомак је Војимир (дипломат и аналитик — аутор словјевите књиге *Јеврејство и Израел*), чији је син наш савремени сликар Милош, чија се поетика заснива на експресивним апокалиптичним визијама и урбаној деструкцији и дехуманизацији. Године 1873. Шобајићи се враћају на старевину, гдје су нетом кућно шљеме обновили. У ретроспективној пројекцији и објективно-критичкој валвацији постигнућа стваралаца и илуминатора Максима, Бекице, Илије, Сима и Петра идентификују се као аутентичне, матичне странице црногорске културне повјеснице.

Максим Шобајић (Шобајићи, 1836 — Никшић, 1917) списатељство као магна карту духовно-егзистенцијалног кредана навјешћује већ у Србији, печатањем књига: *Бесмртни јунак* (Београд, 1871) и *Млади Црногорац* (Београд, 1873). Васколико народословље родног краја побуди ауторов аналитички дух да трагачком страшћу проучава његов етнографско-историјски идентитет. Резултате истраживања сабрао је и објавио у књизи — етнографској расправи *Стирине у Зеџи* (Београд, 1892).

Херцеговачки устанак (1875) и „Вељи рат” (1876–78) би инспиративно изходиште за епску пјеванију. Наиме, Максим је у хроничарско-репортерској мисији правио акрибичне нотације о херцеговачко-црногорским војевањима и намах састављао пјесме из којих ће сажети рукопис *Освећа косовска*. Номинат ратног дописника доби с прољећа 1875. г. прославом сенатора Баја Бошковића: „Ти можеш одити од боја до боја ће ти је воља, да састављаш јуначке пјесме. Ма не ни за чију љубав нити за интерес, но сваком племену као и сваком јунаку све праву истину како ко заслужује... Брдско се јунаштво до данас гомилало на Катунане и друге Црногорце. А по данас не дамо тако, кад већ и ми умијемо да пишемо и да пјевамо.”

Племенски антагонизам и ратничка таштина су очевидни. Иманентно је то духу и менталитету етноса очуване племенске патријархалности и традиције, чији етос је исказан самосвојном херојском религијом, вјером и филозофијом слободе, и гдје се догађаји, витешке и моралне вриједности исказани у јуначким пјесмама уздижу до документарне вриједности, до саме историје. Уистину, кренуо је Шобајић „уским путем с великим бременом” да свим актерима с пољане витештва и части спомен дичан остави, а напосе да Брђанином и брдско јунаштво прослави.

Прагматични антиципати, уз транспарентно хроничарску дескрипцију дојева, са прецизним есенцијалијама, у стереотипији старинске епике, дијелом дефинишу поетичке каноне „последњег црногорског рапсода јуначких пјесама”. Дакле, нема наглашено умјетничке транспозиције историјског сижеа, емоционално-мисаоних резонанци и метафоричко-симболичких значења. Класичан композициони склоп и анахрон поетски говор пун патоса, примјерени су артикулисаној поетици — заправо парадигми црногорских јуначких народних пјесама: више повијести мање поезије. Реминисценције из антологијског слоја народне епике, регистроване у фрагментима, генералну оцјену овог пјесмотвора у бити не модификују. Кад се *Освећа косовска* појавила, намах је постала књижарска сензација.

Основном интенцијом да се кроз чињенично-историјски фокус „сваком учини спомен како заслужује”, створена би иритабилна атмосфера и заплет чији се епилог грозом слутио. Још док је свеска пјесама била у рукопису „ја сам опазио”, записао је Шобајић, „да ми неки главари пријете, поручујући, али и у очи ми говорећи, да им се поправи спомен у пјесмама”. Управо у дискрепанцама „јуначког спомена” племена и појединаца леже мотиви интрига и завјера, ријечју инкриминације Максима Шобајића.

Кулминација осветољубља и перфидије допа у Никшићу, у који су браћа Шобајићи доселили након ослобођења града од Турака 1877. године. Нови досељеници древне вароши из Старе Црне Горе, Херцеговине и Боке, заједно са домицилима, били су агенс социјалитета и свеколиког културно-просвјетног и привредног преображаја средине. Кућа Шобајића, који су зарана стекли иметак и углед, у трговачко-занатлијском слоју добила је атрибуцију „народне поште, књижнице, школе и читаонице”.

Сентенцијом катунско-командирске власти, која књажевим налогом парцелисаше задобијену земљу на равне дјелове по баталијонима, Шобајић је у пјесмама „понибио славу Катунске нахије” и њену ореолу из *Горској вијенца*. Доиста, „моћни командири осудише Максима и браћу (1880) са породицама, на прогон из Никшића милом или силом”. Шобајићи, наоружани и ушанчени у својој кући, одупријеше се покушају аутократских командира — егземплару етичког нарцизма и архетипског племенско-патријархалног менталитета, да их прогнају. Истовремено, телеграфично су упутили промеморије књазу Николи и утицајним личностима на Цетињу.

Свјестан да у штиву има премиса за суд о принципалитету у односу на Катунџане, пјесник је настојао да егалитет васпостави славећи надасве заслуге династа Николе I, коме је књига и посвећена панегиричким записом као прологом. Тај факат и књажево меценство разријешили су један драматски заплет и спријечили наум „командирске власти” да Шобајиће прогна на старевину, а *Освешћу косовску* проскрибује. То је иницијативно дјеловало на пјесника и он издаје нову збирку јуначких пјесама *Славенска слоја* (Нови Сад, 1880) о војевању Руса и Турака 1877–1878. Како је друго издање *Освешће* године 1890. прошло без перипетија, Шобајић је сачинио и други том и доставио га књазу на Цетиње на његов редакторски захтјев. Да би предуприједио евентуално нове расправе, или са каквих других разлога, рукопис аутору нигда није враћен.

У ауторовој оставштини пронађено је деветнаест копија пјесаме о херцеговачком устанку које је под насловом *Невесински устџанак*, публиковао 1925. г. никшићки књиџар Илија Каваја. Шобајићеве пјесме биле су земањом веома популарне и тражене, „јер су широко почивале на духу и традицији црногорских народних јуначких пјесама”. У рукопису су остале његове књиге: *Бјелойавлићи од Бијелој Павла до 1890*, *Манасџир Осџрој и жиџије св Василица* и *Устџавно доба у Црној Гори — џолиџичке црџе*.

Бекица Шобајић (Шобајићи, 1852 — Никшић, 1930) вокацијском слојевитошћу и инструктивно-креативним ангаџманом био је одистински антиципатор модерног грађанског сензибилитета и прогресивних социјалних промјена у европском духу, забиљежено је у аналима Никшића (Оногошта) исписиваним након 1877. године.

У нотацији градског меморандума из 1880. г. стоји да је иницијатор установљења читаонице — институције којој је „језгра просвјета”. Крајем фебруара 1884. г. *Глас Црнојорца* објављује Шобајићеву вијест о оснивању Позоришног друштва у Никшићу. Бекица је *spiritus motens* формирања и рада Позоришног друштва — секције Читаонице.

И у позним годинама активитетом и свјежином рефлексивна присутан је на културној и друштвеној сцени. Један је од иницијатора оснивања „Захумља” (1898) — „Пјевачког друштва према захтјевима модерне школе”, и сарадник „Невесиња” (1898–1899) и „Оногошта” (1899–1900), недјељника за политику и књижевност. Као угледни грађанин Бекица Шобајић је више пута биран у локалну администрацију, а један је међу првих пет кметова Општине Никшић (1883). За трајне биљеге у културном животу Никшића, овог аутентикума духовности, књаз је 1895. г. одликовао „Крстом IV реда Данилова ордена”.

У Бекичиној драмско-писатељској авантури и театарском прегалаштву сублимним знаком се региструје инсценација његовог рукописа *Ојсага Никшића*. Премијерна изведба ове драме, у децембру 1900. г., представљала је „значајан позоришни и културни догађај”. *Ојсага Никшића* — жанровски љубавно-историјска драма у неримованом десетерцу, у поетичком виду саображена је принципима одоцњелог романтизма, посебно примату фабуле у односу на изражајну форму. Једна мелодрамска љубавна сага инкорпорирана је у историјски сиже — вријеме опсаде и ослобођења Никшића (јули — август 1877).

На два плана исказани су у романтичном руху класични призори личних и патриотских осјећања, дјела дужности и дјела части. Горње Поље — поткрај Никшића, Бедем — градска цитадела и староградске улице амбијенти су у којима се одвија радња. Ликови у драми портретисани су без суптилне емотивно-психолошке геме — крајње скицуозно, а њихови поступци су покадшто неутемељени, ван логицитета збивања. Интересантно је истаћи да је аутор, поред галерије ликова Оногоштана, у радњу увео и лик Стојана Ковачевића, знаменитог харамбаше, актера борби за ослобођење Никшића. У назнакама је дат његов ратнички виктус и етички склоп, а сама улога у драмској радњи је неконзистентно профилисана. Но, тај

факат је ефемеран у односу на интенцију — задати став доба — сугестивно дејство на гледаоце у пучком фолклорно-романтичарском позорју. Присуство Стојана Ковачевића на премијери представе, и других ослободилаца Никшића, знатно је допринијело и онако уз-несеном штимунгу и интензитету контакта са гледалиштем.

У љубавно-историјској нарацији, кроз готово стриповану структуру, прати се ток ратничких прегнућа ослободилаца, као и ток слика пуних сентимента, у класичном колоплету сплетки, интрига и искрених намјера. У епилогу побједе слободе и побједа љубави. Уз све драмско-литерарне недостатке *Ојсага Никшића* (штампана 1912. г. у Дубровнику) „потпуно се уклапа у емоционалне оквири још увијек недовољно издиференцираног црногорског друштва”. Доиста, ово штиво „првог никшићког позоришног трудбеника” и драмског писца један је каменчић у оскудном историјском мозаику наше драмске књижевности.

Првој генерацији сликара и скулптора, загранично школованој (Атина, Венеција, Беч, Напуљ, Кијев), која крајем XIX и почетком XX вијека почиње исписивати повјесницу модерне умјетности у Црној Гори, чији су репрезентанти Анастас Боцарић, Шпиро Ђурановић, Михаило Врбица, Перо Почек, Ђоко Поповић и други, припада и Илија Шобајић (Даниловград, 1876 — Београд, 1953). Дјело Илије Шобајића, цртача и родоначелника црногорске графике, израз је самосвојне провенијенције и аутономности, и објективација естетичких начела у чијем духу се образовао и усавршавао, а која су иманентна његовом сензибилитету и стваралачкој имагинацији. Жанровска константа условљена је, пак, чињеницом да га је зарана установљен далтонизам посве екскомуницирао из сликарске изражајне форме.

У ретроспекцији развојног пута Илије Шобајића неколико је момената — есенција у дефинисању егзистенцијалног и умјетничког кред. Студије на Академији у Бечу (1896–1901) традиционално-конзервативног ентитета реализоване су благодарјећи имприматуру и благослову књаза Николе. Но, ретроградан идентитет Академије у едукативном смислу није знатније омеђио систематичног Шобајића јер је судбински био предодређен за испољавање у медијима цртежа и графике. Његова опсесија је прецизно, академско цртање анатомских студија и актова.

Аналитичким и рецептивним духом, ношен стваралачким заносом и интелектуалном радозналошћу, одлази на студијско путовање по Италији, Холандији, Белгији, Енглеској, Русији и Француској. Остаје у Паризу и завршава Велику школу лијепих умјетности (1901–1905). На овој институцији — догматско-конвенционалног устројства, некореспондентној са умјетничким идеологијама (импресионизам, експресионизам) које су дефинисале модерно сликарство — Шобајић се посветио култивизацији графичке технике и цртачкој рафинираности. Ауторово дјело, конзистентно у техничком погледу, да се категоризовати у два тематско-хронолошка циклуса.

Први опус експлициран је радом на акту. То је обимна збирка минуциозних анатомских студија и најпослије сваковрсних приказа „људског тијела у пуној љепоти и експресивности са најсуптилнијим модулацијама облика, линије и сјенке”. У другом, тематско-мотивски круг се проширује серијом пејзажа, портрета и композиција. Архетипност црногорског пејзажа, пуног „пластичних облика и душе”, опсесивно га је привлачила. Строго академски реализовани — са калиграфским инстинктом у цртежу и хармоничним односом свијетло — тамно, пејзажи Илије Шобајића, мотивима већином ситуирани у амбијент древног Никшића (Оногшта), имају један особен лирско-меланхоличан тоналитет.

Перфекционизам у вјерском транспоновању реалитета одлика је радова са темама из фолклорног контекста, те оних који третирају физиономије црногорских ратника и радника и сугестивне ликове жена домодржница. Фигуре су често дате у традиционалној националној ношњи која је, уз све реквизите, прецизно до детаља моделирана, тако да радови добијају и одређен документарно-етнографски карактер. У серији портрета, рађених већином анфас и без суптилне психолошке карактеризације, са основном интенцијом хиперреалистичке пројекције модела, видно мјесто заузимају цртежи Николе I, Јована Цвијића и многих других савременика-угледника.

У добу животне зрелости и стваралачког крешенда магијском снагом га је инвоцирао *Горски вијенац*. Ликовна транскрипција мотива из завјетног националног епоса (Сан Вука Мандушића, Сестра Батрићева и др.) више су цртачке реплике-скице, него цјеловите композиције. Ингениозност и романтична занесеност темом били

су недовољни, а академско-реалистички третман ограничавајући, да се изразе историјско-етички и филозофско-метафизички слојеви Његошева дјела. Портрет Илије Шобајића, ствараоца особите ерудиције и културе и личности истинске моралности и скромности, не би био цјеловит без осврта на просвјетно-педагошки рад и практични активитет.

За вријеме професуре на Цетињу (1905–1914) у Гимназији, Женском институту и Богословско-учитељској школи, предаје цртање и калиграфију, а извјесно вријеме и француски језик. Уз то, за потребе црногорске државе ради ликовно-графичка рјешења за поштанске марке, новац, сваковрсне медаље и споменице, по европским умјетничким стандардима. Године 1906. одликован од књаза Николе Орденом књаза Данила I петог степена, а 1914. урешен је истим орденом четвртог степена за цјеловито умјетничко постигнуће, те руским Орденом „Св. Станислава” трећег степена. Између два рата (1919–1933) накратко је професор Прве мушке гимназије а затим Умјетничке школе у Београду све до умировљења. За све те године предавао је „вечерњи акт” — јединствена форма по оновременој наставној номенклатури. Учесник је низа ликовних манифестација у земљи али и у Бечу, Паризу, Лондону, а његова дјела налазе се у многим музејима и галеријама, те приватним колекцијама код нас и у иностранству.

У меморијалу на овог барда црногорске умјетности значајно је споменути чињеницу, готово судбински пројектовану, да се у форми донације његова оставштина налази у Никшићу. Истином, са културно-историјског и критичко-естетског становишта Илија Шобајић је остварио дјело препознатљивог идентитета и трајне вриједности у националној култури и историји.

Животопис *Сима Шобајића* (Даниловград, 1878 — Никшић, 1916), мајстора реторског реда, приповједача „са живом пластиком народног израза”, политичара либерално-грађанске провенијенције и суптилног опсерватора реалитета, носи ноту трагизма као печат судбине. Интелектуално-духовном хабитусу ове слојевите индивидуалности пут ка вишим духовним сферама, заправо цјеловитом оваплоћењу ентитета његове умјетности, прекраћен је страственим ангажовањем у политичким сучељавањима,

дисквалификацијама и прогоном, те прераном смрћу. Имао је све предиспозиције да стаса у истинског умјетника особеног поетичког кода. Но, његова стваралачка објективација има карактер фрагментарности, естетске несрећености и недоречености.

Млађане дане је провео у Никшићу, гдје је завршио основну школу, а пет разреда гимназије у Београду. Заједно са Стеваном Луковићем — „најмузикалнијим пјесником српског симболизма” и лиричарем „тајанства и трагичних слутњи” — покренуо је и уређивао омладински лист *Поклич*. Школовање је прекинуо да би одржао очеву трговину у Никшићу. Његовом сензитивно-медитативном бићу не конвенира трговачки симплицитет и он предано наставља рад на личном образовању. Негдје дубоко затомљено са знање да стварати значи дати неки облик својој судбини било је његов подстицајни агенс. Ангажовано судјелује у културном и духовном препороду Никшића.

Политички активизам Сима Шобајића ситуира се у вријеме стигматизирано подвајањем „два свијета, два менталитета”, заправо двије парадигме: оне егзистентне, конзервативно-руралне, и оне у настајању, базиране на урбанитету и цивилизованим формама живота, заправо грађанске класе у њеној рудиментарној форми. Члан је редакције недељног листа *Народна мисао*, који се појавио у Никшићу убрзо након доношења Устава (1905), и који је убрзо постао орган демократског опозиционог покрета. Досљедан противник властодржачке ароганције и хипокризије дворске камариле, Симо Шобајић је изабран за народног посланика (Клуб Народне странке) 1906. године. Емфатичним иступима у скупштини и пасквилантским записима о династу Николи I изазвао је позорност режима који је покушао да издејствује његову демисију, истодобно планирајући његово хапшење. Сазнавши за ту накану, Шобајић је илегално (1907) пребјегао у Србију, гдје наставља политичко дјеловање и публицистички рад. Судионик је кампање црногорске студентске омладине у Београду против режима књаза Николе, те сваковрсних перфидија са циљем његове детронизације. Након откривања завјере („Бомбашка афера”), Књажевински суд за суђење анархистичких злочина на Цетињу осудио га је у одсуству (1908) на двадесет година робије.

Убрзо Шобајић одлази у САД, гдје је провео извјесно вријеме радећи на политичко-националној пропаганди, и гдје се упознао

са тегобним битисањем наших исељеника — печалбара. Избијањем нове војнополитичке драме на балканској сцени (1912–1913) и убрзо Првог свјетског рата враћа се у земљу. Године 1914. учествује у борбама против аустроугарске регименте на фронту од Мачве и Шапца до Београда. Након повлачења српске војске и капитулације Црне Горе враћа се у Никшић, са сјеном смртним у лику.

Између два свјетска рата, постхумно, заслугом његова брата Петра, објављене су двије књиге његових радова: студија из области психокарактерологије *Црнојорци* (1928) и збирке приповједака *Из кршиној завичаја* (1930).

У пролегомени штива *Црнојорци*, структурираном из девет одјељака, истиче да ће дати њихову објективну слику, супротно многим узнесеним записима о стоицизму и етичности, о патријархалној цивилизацији насталој сред високих монтања. Да би слојевито пројцирао црногорску психу и њене манифестације, Шобајић потенцира све оне факторе који су је физиономисали, као што су: географски положај земље, климатске особености, материјалне прилике, историјско-етнолошки рам, племенску организацију, стране утицаје и саздавање државно-правног поретка.

Пројектовани задатак — паноптично сагледавање патријархалне културе и њених носилаца, претпостављало је увид у релевантну грађу и егзактна истраживања на терену. Аутор се пак ослонио на луцидне опсервације и народне умотворине, а посебно епиграмске записе претежно хуморно-сатиричног рафинмана и митско-легендарну повијест. Стога ова књига стоји на лимесу између науке и књижевности, заправо инклинира ка научној публицистици. У настојању да дâ синтезу карактеролошких и културно-психолошких драгоцености црногорске патријархалне заједнице, времена њене трансформације у државно-грађанску форму, писац је остварио дјело које „представља више пријатну лектуру, него неку сигурну студију”.

Посебно потенцирамо одјељак „Заснивање државе” који је писан без обухватног погледа и историјско-етиолошке објективизације факата, са неким мистификацијама псеудоисторијског типа. Основна намјера овог сегмента је експлицирање чињенице да је племенски изолационизам, базиран на посебним традицијама, уз партикуларистичке елементе, био препрека државноправним и

централистичким настојањима, која претпостављају и одговарајуће жртве. Са дозом малиције Шобајић елаборира улогу династије Петровић-Његош у том трудном процесу. У пројекцији реалитета недостаје комплексан фон, управо анализа династичко-генетичких и државотворних циљева и синтеза историјско-моралне и социјалне основе, егзистентних коријена политичке мисли и самосвијести Црногораца.

Централизација и бирократизација политичког живота, а са њом и државе, била је неопходна како с аспекта еманципације и регулисања унутрашњих привредних односа, тако и са аспекта добијања субвенција и политичко-организационе помоћи. Тај процес „започет за Петра II, преласком на књажевску форму владавине и реформама књаза Данила у бити је окончан. Држава је добила потпуни монархо-апсолутистички облик и карактер.” Та ерозија племенско-патријархалног друштва, његових основних постулата и њему иманентног моралног кодекса, исходвала је формирањем нових особина, заправо деградирањем оних из рустикалног реалитета. Ријечју, Шобајић симплификује до негације аутономне догађаје из црногорске државотворне повијести и културно-историјске посебности.

Одјељак „Црногорци и околна племена” без сумње је најкондезованији и најинвентивнији у свеукупној студији. Минуциозна компарација између Црногораца и Херцеговаца, заправо артикулисање онога што им је обиљежје карактера и судбински жиг, најрељефнија је — умногоме мајсторска.

Својеврсна сазнања из области психокарактерологије Симо Шобајић је дијелом транспоновао у други медијум — приповједачку прозу. Њену објективацију чини збирка приповједака, цртица и меморација *Из кришној завичаја*. Генерално узев, фрагментарност у експозицији сижеа карактерише ове слике, импресије без цјеловито конституисаног умјетничког облика, што је најбоља потврда чињенице да их је писао анпасан за новинске подлиске, што им, ипак, даје један сукус аутентичног и непосредно доживљеног. Оне свакако откривају неспорно рођеног приповједача, коме животни усуд ускрати могућност да посве изгради умјетнички персоналитет.

Шобајић избјегава дескриптивне пасаже и дуга казивања и испољава вјештину у сугестивном психолошко-рељефном сликању

карактера и ситуације. Уистину, приче Сима Шобајића, као и његова студија *Црнојорци*, значе у највећем дијелу наставак наше традиционалистичке прозе са елементима модерности.

Антропологеограф и етнолог *Петар Шобајић* (Никшић, 1891 — Београд, 1957) истрајно се бавио проучавањем етногенезе динарских племена и њиховом историјом. Аутор је више значајних радова: *Бјелойавлићи и Пјешивци*, *Никшић (Онојошић)*, *Дабарско јоље у Херцеговини*, *Црна Гора и Црнојорци* и др. Такође га је интересовала „институција кнезова под турском управом, као и миграције становништва, прије свега из Црне Горе у Србију прије првог српског устанка”.

Из животописног брeвијара овог особеног ствараоца наводимо сљедећа факта: након завршетка основне школе у Никшићу школовање је наставио у Београду, гдје је 1911. завршио гимназију, а након ње и студије географије с геологијом на Филозофском факултету 1920. године. На такву његову професионалну оријентацију упљивно је дјеловао корифеј географске науке Јован Цвијић са којим су га везивале родбинске споне. Током Првог свјетског рата био је интерниран у Мађарску. У периоду од 1920. до 1922. радио је као професор никшићке гимназије, да би затим био премјештен у Четврту мушку гимназију у Београду, у којој је радио до умировљења 1951. године. Критичке осврте и радове мање волуминозности објављивао је у *Гласнику Етнографској инститиуи*, *Зайисима*, *Архиву за арбанашку сџарину*, *језик и етнологију* итд. У меморацијској равни се да констатовати да је позорност научне јавности посебно изазвао монографски уобличеном књигом *Никшић (Онојошић)*. Она доиста представља незаобилазно штиво за сваког ко се бави проучавањем овог града — који је у свим епохама имао судбину значајног војностратегијског и политичко-економског средишта ширег ареала, те племена Никшићи и историјским фоном црногорских градова. Књига је компонована из четири поглавља: вријеме античког града, средњовјековни Оногшт, турски Никшић и Никшић након ослобођења од Турака, различне фактографске супстанцијалности и научне опсервативности. Најнеконзистентније поглавље је о античком граду, које дијелом има фабулацијски сиже, базиран највећма на предањима.

Из интегрума биографских записа *Никшића (Онојошића)* сугестивношћу се издваја пасаж о етничким промјенама које су се вршиле како у граду, тако и у његовој богатој и пространој жупи.

Са посебним рафинманом артикулисан је историјат племена Никшићи (по коме је град и добио име), његови генеалошки антиципати у контрапункту митско-легендарних приповјести и историјског фактицитета. Никшићи су били племе особене егизстентности и борбености. У крешевима љутим са агарјанским ордијама, племе је добрано страдало и растјерано „на сваку страну свијета”. До крајњих граница Херцеговине, у Метохији, Босни и Шумадији, свуда гдје су регистровани, Никшићи су потврдили свој виталитет и своје способности. Шобајић пише о поријеклу знаменитих личности српског деветнаестог вијека исељених из Црне Горе, а поријеклом из племена Никшићи. Примјером: Хаџи Рувим, игуман Манастира Боговађе, књегиња Љубица, жена кнеза Милоша, породица Луњевице, од којих је била краљица Драга, породице Јована Скерлића, књижевника, Мише Анастасијевића, богатог трговца који је имање поклонио „своме отечеству” итд. Ријечју, Шобајићева историјско-етнографска студија *Никшић (Онојошић)* и поред низа хипотетичких поставки има референце „једног доброг и солидно урађеног научног рада”.

Питање етногенезе црногорских племена свакако је једно од најкомплекснијих из повијесне мапе црногорске племенске цивилизације. Њим се бавила историјска, а надамце етнографска наука. Резултирало је то дефинисањем двију концепција, у многим сегментима различних, контрадикторних. Есенцију концепције етнографске Цвијић — Ердељановић школе чини теза према којој црногорски племенски живот води континуитет не само из „племенског живота наших средњевјековних држава већ и из племенског живота старих Словена”.

Јован Цвијић је констатовао да је племенско егзистирање у новој домаји под утицајем Византије и снажне српске средњовјековне државе почело слабити, да би се ревитализовало у вријеме противстављања турским најездама. „Тако се догодила једна врста етнографског подмлађивања” — закључује Цвијић.

Јован Ердељановић пак у низу студију и расправа (*Кучи, Пићери, Сјара Црна Гора* итд.) овакво схватање даље разрађује

потенцирајући конексију црногорских племена са старим словенским корпусом, те њихову повезаност са српским етносом.

За разлику од традиционалне етнографске доктрине, представници историјске науке (у првом реду знаменити историк Константин Јиричек) устврдили су да су се црногорска племена развила из влашкокатунске и сеоскежупске организације од конца XIV те током XV вијека.

Пишући о нашим племенима, ослоњен прије свега на традиционално меморацијски рам, повијесну фантастику, Петар Шобајић се инструкирао закључцима које су о том питању већ дали Цвијић и Ердељановић. Суштина његове доктрине, сажета у студији „Постанак наших племена”, читава се у ставу о етничкој чистоти црногорских племена. Наиме, иако сматра да у та „тамна и далека времена” о њима нема помена у историјским споменицима, децидирано тврди „да је највећи дио наших племена постао у прве вјекове послје досељења Срба у ове крајеве. Од доласка Турака и пропасти српских земаља извршиле су се знатне промјене у нашим племенима...” Даље констатује да „највећи дио племенског становништва чине потомци ускока, који су по Косову, неки раније а неки доцније, добјежали у наше крајеве... замјењујући старинце, досељеници су од њих наслиједили име и границе старог племена.

Тако се у турско доба извршила смјена становништва у нашим племенима и обновио племенски живот, који је до скоро био у пуном јеку.” итд.

Без шире елаборације, низа изнесених теза и цјеловитијих критичких опсервација, јасно је да Петар Шобајић не анализира историјске процесе и феномене који су дали специфичан печат црногорском племенском животу.

Чињеница је да су досељеници из Старе Србије „у племенску свијест црногорских племена уносили традицију српског средњевјековља, а посебно косовску традицију. Старинци су развијали такође средњевјековну традицију, али највише о последњим господарима зетским, посебно о принципу и господару зетском Ивану Црнојевићу. Сви озбиљни аутори су истакли да тада почиње да се развија самосвијест Црногораца; то је уосталом, једно од обилежја племенског устројства насталог на територији некадашње Горње Зете. Од тада феудална Зета уступа мјесто патријархалној,

племенској, војно-демократској Црној Гори” — констатује Бранко Павићевић, или како каже Чубриловић — „у Зети се почиње подизати црногорско племенско друштво новог века”.

Доиста, епистемолошка и аксиолошка недостатност Шобајиће-ве концепције, са сваковрсним импликатима, чита је. Митологизирани национални наратив, у основи иманентан критеријумима времена када је експлициран, ситуира се превасходно у контекст политичких утопија пројектованих у прошлост.

Слово на крају. Нотабилан је факат да се у аналима Никшића духовна биографија породице Шобајић, превасходно Максима, Бекице, Илије, Сима и Петра, људи од дара и уздарја, читава културном историјом града, са рефлесијама на шири културни простор, те да се кроз њихове личности „донекле прелама и слика црногорске судбине и трајања”.

Niko MARTINOVIĆ

ŠOBAJIĆ FAMILY CONTRIBUTION TO MONTENEGRIN
ART AND CULTURE DEVELOPMENT

Summary

The author considers the contribution of family Šobajić: Maksim, the last Montenegrin rhapsode of heroic poems; Bekica, anticipator of modern civil sensibility and theatrical zealot; Ilija, drawer and the founder of Montenegrin graphic arts and Petar, anthropogeographer and ethnologist to Montenegrin art and culture development.

Key words: Maksim, Bekica, Ilija, Simo, Petar, cultural-spiritual renaissance, tribal-patriarchal society, Nikšić — Onogošt, civic class